

ЙОГО НЕ ВПІЙМАВ ЧУЖИЙ СВІТ

Цими публікаціями відновлює свою діяльність Центр медіадосліджень на факультеті журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. Його первісна назва – Дослідницький центр історії західноукраїнської преси, створений 2002 року. У його доробку – монографії та навчальні посібники викладачів кафедри української преси та інших авторів, які брали участь у роботі Центру, а також два випуски збірника праць кафедри української преси й Дослідницького центру під назвою «Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія», На його сторінках були опубліковані публікації таких відомих у журналістикознавстві та інших сферах інтелектуальної діяльності, як Л. Василик, В. Галич, Я. Гнатів, Р. Горак, Я. Грицак, М. Житарюк, В. Здоровега, В. Іванов, В. Лизанчук, О. Мелещенко, І. Михайлин, М. Нечиталюк, Т. Приступенко, О. Сербенська, Л. Сніцарчук (більшість у цьому переліку – це викладачі з інших університетів України). Зміна назви й розширення дослідницького поля зумовлені тим, що хоча вивчення історії нашої журналістики ніколи не перестане бути актуальним, дослідження сучасних медійних процесів – це вимога й виклик часу, що більше університетські кафедри зосереджені переважно на навчальному процесі.

СКОВОРОДА В ПАРАДИГМІ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСВІДОМОСТІ

У школі нам розповідали про Григорія Сковороду, а головним у цих розповідях було те, що він втікав від світу поміщиків, несправедливого експлуататорського суспільства. Зрозуміло: він же сам написав для себе епітафію: «Світ ловив мене, але не впіймав». Не особливо допомагали зрозуміти творчість Григорія Сковороди й університетські лекції, а його «Літературні твори» вийшли друком 1972 року, «Повне зібрання творів» – 1972–1973 років. Але в другій половині 70-х років я працював над кандидатською дисертацією про радянський спосіб життя. І тоді до цієї теми не можна було ставитися без іронії. Проте вона спонукала мене читати праці західних антирадянських авторів у «спецфондах» московських бібліотек (гріх було не скористатися правом стажера московського факультету журналістики), щоб дізнатися про західний спосіб життя, який, зрозуміло, треба було критикувати. Мені й сьогодні цікаво, чому я подумав тоді про Сковороду, бо все-таки його спосіб життя привертав увагу багатьох. У тексті дисертації я не зробив жодного посилання на праці Сковороди чи на праці дослідників його життя й творчості. А можливість така була: в листі до одного із своїх учнів він так описував свій спосіб життя: не орю, не сію, не купую, не вояю, відкидаю всі життєві турботи. Сковорода зізнавався, що він оспівував воскресіння Боже, вчився бути задоволеним усім тим, що Промислом Божим йому в житті дано. Навіть в середині 70-х років у «Рідкісній книзі» на вул. Лисенка можна було прочитати цікаві праці про Сковороду: монографія Д. Багалія, невеликі брошури С. Лавровецького (1894), М. Возняка (1922), але була й солідна праця російського філософа В. Ерна. Власне, в його монографії «Г. С. Сковорода. Життя і вчення» (1912) я чи не вперше прочитав про містицизм у творчості українського філософа, про Сковороду-містика. В. Ерн писав про Сковороду емоційно, натхненно, навіть з якоюсь симпатією. На що я звернув увагу: В. Ерн, високо оцінюючи Г. Сковороду, вбачаючи виток його філософії у вченнях Аристотеля, Платона, в працях німецьких мистиків середньовіччя, «дивувався», як такий мислитель міг появитися в темній, неосвіченій Малоросії... Тому він і зазначав, що природність Сковороди, його глибока і благочестива вірність своїй натурі оздобила його духовний вид не лише рисами творчої оригінальності й справжньої своєрідності, але й зробила його родоначальником російської філософської думки, духовним зачинателем й основоположником усіх

значних наступних розумових течій в російському суспільстві.

Думка В. Ерна про Григорія Сковороду як російського філософа й родоначальника російської філософської думки – це не перший міф і не перше хибне розуміння національного характеру його творчості. Я не буду розмірковувати над філософськими аспектами творчості Сковороди – то царина професійних філософів, то вони повинні з'ясувати, ким він був – послідовником європейських мистиків, раціоналістом і просвітником, прихильником маніхейських поглядів, атеїстом, богословом чи просто філософом-мислителем без певної системи (і без надрукованих за життя праць). Є й інші не менш важливі проблеми творчості Сковороди, проте доступніші й наближені до реального життя. Йдеться, наприклад, про національний зміст, дух, характер його творчості. Йдеться про те, а хто Сковорода для наших сучасників з його ідеєю людини, вірою в Бога, ставленням до Біблії, «філософією серця», моральним етосом, концепцією щастя, «сродної праці», ставленням до зовнішнього світу, до людей, до проблеми свободи – і вже цього переліку досить, щоб зрозуміти: шлях до Сковороди складний, але сучасне тлумачення його поглядів і способу життя потрібне й актуальне.

Можна уявити собі (і такі спроби були) Сковороду як життєрадісного філософа, безжурного, хоча дивакуватого, який легко, спокійно прожив своє життя і так само безтурботно відійшов у засвіти, але перед тим написавши епітафію і навіть викопавши собі могилу (чи навпаки). А є й інші версії, бо про Сковороду писали чи не всі відомі постаті українського літературного життя: П. Куліш, Т. Шевченко, П. Тичина, М. Рильський, А. Малишко, Д. Павличко, І. Драч, М. Вінграновський, І. Калинець, В. Стус (і це ще не всі поети); прозаїки (В. Шевчук, І. Пільгук та ін.); вчені (Д. Багалій, М. Возняк, М. Грушевський, І. Франко, Д. Чижевський). Для П. Куліша, наприклад, Сковорода не був авторитетом (П. Куліш взагалі пов'язував виникнення української літератури з «Енеїдою» І. Котляревського). Це ж він стверджував у поемі «Грицько Сковорода», що матір'ю для Сковороди була «Густа схоластиків імла», що «...тільки вчена миш читає В нас письмена Сковороди...». Він звинувачував Сковороду:

Ти цвіт ума в незнаній жерстві,

Мов скоплений, занастив...

Ти мертвим словом пробавлявся,

Живе ж і рідне занедбав;

Ти цілий вік мов німував

*І до братів не озивався.
В промові ділом був мудрець,
В промові словом мертвий мрець.*

Головне в цьому звинуваченні те, що Сковорода користувався книжною мовою, яка була недоступна й незрозуміла народowi. Але ж, зрештою, питання мови – лише часткове в творчості й житті Сковороди.

Павло Тичина пішов далі у своїй симфонії «Сковорода», над якою він почав працювати на початку 20-х років і працював над нею майже до кінця життя. Та суть в іншому – в третій частині поетичної симфонії П. Тичини Сковорода визнає марність молитов, стає прихильником радикальних дій, бо лише мовою повстання можна розмовляти з панами.

Такий вчений, як І. Стогній ще й на початку ХХІ століття сприймає Сковороду як селянського просвітника, як мислителя, згідно з етичною концепцією якого він сам і його послідовники робили висновок про те, що із соціальним злом треба боротися (до радянського розуміння «революційного демократизму» вже зовсім близько...).

Тим нашим сучасникам, людям із секуляризованою свідомістю, яким не вистачає віри органічної, а не протокольної й ритуальної, людям прагматичним, не позбавленим кар'єрних розрахунків, прагнення до комфорту й матеріальних благ, людей радше раціональних, а не пасіонарних і без екстатичного пориву у творчості – таким людям Сковорода далекий і незрозумілий, що більше, він – мислитель не без суперечностей. І все ж Сковорода може і повинен бути нашим сучасником.

Спочатку про світ, який не впливав його як людину й мислителя. Григорій Сковорода жив у той період української історії, коли тривав процес знищення української державності й асиміляції українців, нав'язування їм чужих, неорганічних форм і способу життя. Якщо сучасною мовою, то можна сказати так: це був період тимчасової російської окупації України. Те, що нуртувало в українському суспільстві упродовж кількох століть після занепаду Київської Русі у зв'язку з азіатською навалою (формування національної свідомості, єдності з Європою), наприкінці ХVІ – в середині ХVІІ століть досягло свого апогею. Результат – козацька держава Б. Хмельницького. Потім – Руїна, потім – трагічна битва біля Полтави й істеричне, але планомірне знищення України. Сучасний історик (Олександр Палій) зазначає: «Московські царі у своїх указах прямо наголошували, що завданням політики Московії в Україні була асиміляція українців. Царят бажав назавжди привласнити українські землі» (посібник «Історія України»). Те, що почав Петро I, доконала Катерина II: 1764 року було скасовано в Україні гетьманську адміністрацію, 1775 – знищено Запорозьку Січ, 1783 – запроваджено кріпацтво, стан, звичний для москвитів, але не для українців.

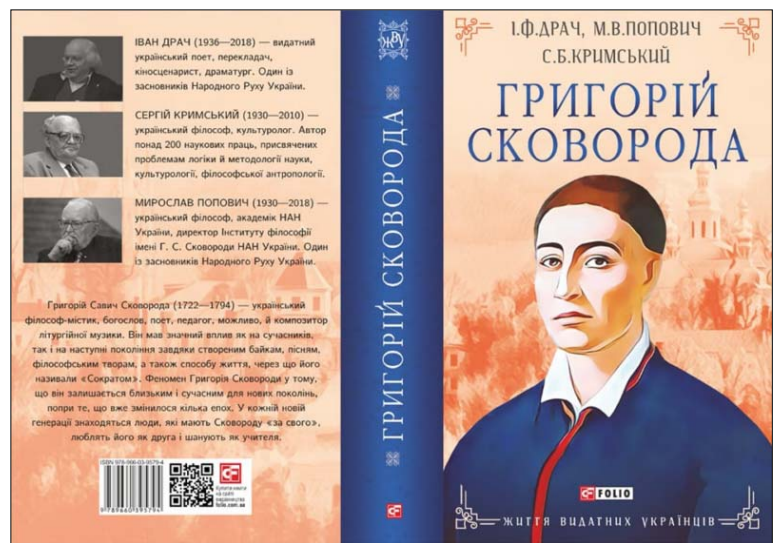
Сергій Єфремов, який високо оцінював творчість Сковороди, дуже влучно характеризував суспільно-політичний і духовний контекст його життя: «А часи були невимовно тяжкі. Починаючи з другої половини ХVІІ і через усе ХVІІІ ст. тягнеться процес укорочування «старожитних прав і вольностей» та денационалізація верхів українського громадянства. В громадському житті сталося дуже багато перемін, що цілком перевернули соціальну структуру, політичні стосунки і громадський лад на Україні. Од майже незалежної держави-республіки, якою була Україна за Хмельницького, і до звичайної провінції централізованого абсолютистського царства, якою зробилася Україна під кінець ХVІІІ ст. –

дистанція така величезна, що навіть думкою важко її здумати... Централізаційні заходи, «обрусеніє» і – утиски проти місцевих форм українського життя почалися давно й корінилися спершу в московській нетерпимості до всього чужого, потім у системі державного й економічного централізму. Коли Україна з'єдналася з Московським царством, там панували ще в повній мірі і неторканій красі обскурантні погляди на все несхоже з московськими звичками, як на сретитство й зраду православ'я, та суто московська пиша, що чужоземців і за людей не мала... Косим оком поглядали в Москві й на українське письменство, що навіть у своїй схоластичній одежі занадто було свіжим перед московською запліснівільістю, одривляючись до того ж і мовою» (С. Єфремов «Історія українського письменства»). Москва боролася з українським письменством, особливо церковним. До книг, які виходили в київських друкарнях, у Москві ставилися з підозрою – їх спалювали або виправляли так, щоб української мови там не залишалося й сліду.

Негативним наслідком московської окупації було й те, що українська козацька старшина й духовенство почали пристосовуватися. На думку С. Єфремова, чадне меценатство московського уряду було ще шкідливіше від утисків, бо вносило розпусту в літературні звичаї, плодило облесних панегіристів, сяло нещирість, підлабуництво, а Москва платила грішми й соболями. Катерина II одним із важливих завдань уважала те, що в українців треба викоринити навіть думку про те, що нібито вони – це окремий народ. Усе це можна порівняти із політикою нинішньої московської влади, з твердженнями про «єдиний русский народ».

То від такого світу втікав Григорій Сковорода. І втік не тому, що був пустельником, відлюдником, самітником, а тому, що цей світ був не українським, а починав ставати московським за духом, за ментальністю, за традиціями, звичаями, способом життя. Історичний приклад Сковороди переконає нас, що й від нинішнього «русского мира» треба втікати як від цивілізаційно чужого. Щоправда, краще не втікати, а боротися й поборовати його.

Сковорода, втікши від чужого йому світу, залишився в українському духовному просторі, в нашій історичній пам'яті (до речі, втеча від світу – не таке вже й незвичне явище, бо наступні після Сковороди століття дали немало інтелектуалів-відлюдників. Зрештою, у ХХ столітті

відоме явище ескапізму, хоча воно вже позначене масовістю, а це вже знижує інтелектуальне й духовне значення «втечі від світу»).

Усувати Сквороду із українського літературного (а якщо ширше, то з інтелектуального, духовного) простору й процесу, як це робив П. Куліш, не можна. Іван Франко стверджував, що Скворода був і є цілком новим явищем в українській літературі з погляду освіти, широти поглядів і глибини думок.

Національний зміст філософії Сквороди з'ясував Д. Чижевський у нарисі «Григорій Скворода», але перед тим у нарисах «Філософія і національність» і «Філософія у старій Україні» він обґрунтував право на існування поняття «національна філософія». У «Філософії і національності» він зазначав: «Так само, як на націю, можна дивитись і на усі продукти національної культури – на національне мистецтво, науку, філософію». Там же Д. Чижевський висловився про Сквороду, Гоголя і Юркевича як про типових представників національного українського характеру, а щодо перших двох він висловився так: Скворода і Гоголь більше належать до тих, хто порушує проблеми, ніж до тих, хто остаточно їх формулює. Скворода, згідно з методологічною формулою Д. Чижевського, український філософ тому, що він – значний, великий, видатний представник свого народу, тому, що є український національний характер (для якого притаманні емоціоналізм і сентименталізм, чутливість і ліризм, це проявляється найбільше в естетизмі українського народного життя і обрядовості; інші ознаки національної вдачі – індивідуалізм і прагнення свободи, а окрім цього – неспокій і рухливість. Ці риси (може, не однаковою мірою і не всі) помітні у творчості й філософії Сквороди – емоційність, ліризм, «філософія серця», духовні й моральні пошуки й усамітнення. Власне, в нарисі «Григорій Скворода» Д. Чижевський вказує на три основні мотиви (проблеми) його філософських поглядів: «серце», «пізнай себе» та релігійність (з останньою поєднується і моральність). Життя Сквороди було філософією, а філософія цього великого українця зумовлювала його життя. Мають рацію ті історики філософії, які вбачають зародження української філософії в княжій добі (протиборотство язичницьких вірувань і нового – християнського світогляду) та розвиток філософської думки у братських школах, в Острозькій академії, а завершенням процесу формування української філософської школи стала, безперечно, Києво-Могилянська академія. Філософія Сквороди завершувала цей національний процес, бо саме вона наповнена національним духом, що був притаманний роздумам мислителя про «сродну працю», про щастя, про «внутрішню людину». Сквороді притаманний навіть певний історичний оптимізм попри антиукраїнську політику московської влади.

Безперечно, що мислитель, який народився в українському середовищі, який навчався в найавторитетнішому навчальному закладі, не міг уникнути впливу національної стихії й впливу генетично закодованих рис національного характеру. Водночас, трагічна доба знищення залишків української державності і появи нових, але чужих московських порядків не сприяли цілісності й однозначності поглядів на життя. Ось чому суперечностей в його концепціях теж було чимало. Проте це не віддалає Сквороду від нас, він залишається нашим сучасником. Так звана російська імперія пропонувала українцям інший, чужий спосіб життя з такими ж чужими світоглядними й моральними засадами. До слова,

М. Бердяєв, російський філософ, якого більшовики вигнали за кордон, висловився дуже влучно – він назвав це державне утворення «християнізованим татарським царством».

Українська «людина серця» (як і автор цієї концепції) не вписувалися в жорстку й жорстоку адміністративну й недемократичну систему. А якими були погляди Сквороди на проблему людини? Не можна сказати, що це ставлення було абсолютно демократичним, хоча воно й було християнським (або христоцентричним). Скворода бачив (хотів бачити) «людину серця». Він стверджував: «Серце твоє єсть голова внешностей твоих. А когда голова, то сам ты єси твоє сердце. Но если не приблизишься и не сопряжешься с тем, кой єсть твоей голове головою, то останешься мертвою тенью и трупом» (Наркисс. Разглагол о том: узнай себе»). Через це Д. Чижевський й пише про «філософію серця» Сквороди, а про нього як фундатора чи засновника українського «кордоцентризму». Щоправда, не всі зрозуміли суть «філософії серця». Є. Маланюк, наприклад, «філософію серця» пов'язував з такою, на його думку, ознакою української ментальності, як млявість, мрійлива романтичність, надмірна чутливість і сентиментальність, що не узгоджується з жорстоким століттям. Проте і події ХХ століття, і початок ХХІ століття засвідчили, що в українців переважає шевченківський тип людини (той, на вихованні якого так наполягав Д. Донцов після поразки української революції 1917–1921 років). «Філософія серця» Сквороди була актуальною, бо привертала увагу саме до людини. Скворода боровся з усіма людськими гріхами, з темрявою, зі злом у людських вчинках і закликав людину стати на шлях добра, істини, душевного спокою, совісті, бо все інше – марнота, він закликав навчитися слухати найглибшого голосу свого духа, а цей дух і є тотожний із Богом і Духом святим... Так, не є «людина серця» борцем, але увага Сквороди до внутрішнього світу людини не втратила значення й нині. Щоправда, «філософію серця» можна зрозуміти і таким чином: сприймати світ не лише раціонально (розумом), а й емоційно – серцем.

Проблематики людини стосується і заклик Сквороди «пізнай себе». Суть людини він пояснював на основі концепції про дві натури: усі три світи (великий, малий і символічний) складаються з видимої й невидимої натури. Тілесна натура – видима, а духовна – невидима, але сутністю людини є її не тілесна, а духовна, вічна натура, інакше кажучи, «внутрішня людина». Саме тому Скворода й закликав людину пізнати себе. У цьому полягає призначення діалогу «Наркисс. Разглагол о том: узнай себе». Але суперечливим є те, що це самопізнання як інтелектуальний процес повинне привести не до знання, а до усвідомлення свого місця в тому світі, який створив Бог (зрештою, одне одному не повинно було б заважати чи перешкоджати, бо людина, яка спроможна пізнати себе, стає самодостатньою, вільною у виборі).

З людинознавчою проблематикою пов'язані й інші ідеї – «сродної праці», розуміння щастя. Ідея «сродної праці» не така вже й проста, бо є сумніви щодо її справедливості, цю ідею не можна абсолютизувати. Сам Скворода влучно ілюстрував свою ідею: він міг стати придворним співаком і музикантом, чиновником, ченцем, священником, викладачем, але став мандрівним філософом (професія дуже рідкісна, вона – лише для обраних). Скворода вважав, що людина вже від народження, вже самою природою призначена тільки для певної професії чи праці і лише тоді така «сродна праця»

МІЙ ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

принесе задоволення людині, суспільству, але й Богові, бо власне схильність до тієї чи іншої праці передбачена і закладена Богом.

Темі «сродної праці» присвячені багато харківських байок філософа, вона в його в діалогах, листах. У діалозі «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» (1775) він стверджував, що треба «жити по натуре», що не можна замість божественної натури обирати «скотскую или слепую», що для людини згубно «нести должность, природе противну», бо найдобріша душа живе неспокійно, якщо посідає таку важливу посаду, для якої не народжена. Ідея «сродної праці» й сьогодні має певну практичну цінність, але вона не безумовна. Людина початку ХХІ століття все ж має незрівнянно більше можливостей знайти себе не в одній професії.

Про розуміння людського щастя і душевного спокою – у Сковороди. Наш сучасник теж може поміркувати над цією проблемою. У листі до М. Ковалинського Сковорода писав: «Збери свої думки і в самому собі шукай справжніх благ. Копай всередині себе колодязь тієї води, яка зросте і твій дім і сусідські. Всередині тебе є та основа, яку Плутарх називає джерелом спокою: намагайся те джерело очистити, черпаючи не з свинячих калюж, а з священних книг святих людей. Хай не захоплює тебе юрба, що по морях і суші женеться за скороминушим... Чи тобі допоможе скіпетр, або палац, або золото, якщо ти загубиш і вб'єш найціннішу душу свою, тобто самого себе? Хіба не з хвороб душі народжуються і тілесні хвороби?.. Заглуши і приборкай пристрасті твоєї душі і вже тепер звикай панувати над ними... О найсвятіша тверезість! О добра бідність! О спокій душевний!». Він стверджував, що істинне щастя всередині нас, саме тому він так часто оперував поняттям «душевний спокій». У листі до Ф. Жебровицького зазначав: «Якщо ти хворієш тілом, люди назовуть тебе нещасливим, але не я. Якщо ти твердо ідеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий!». У листі до Гр. Ковалинського писав, що найгірша хвороба – то хворіти духом...

Наше розуміння щастя – ширше, змістовніше. Зрештою, нинішній читач, наш сучасник знайде у творях Сковороди чимало такого, що може заперечити, що не узгоджується з нинішнім світом і мисленням. Сучасність Сковороди полягає не стільки в категоричній конкретності його вимог до людини, скільки в тому, що пошуки істини, щастя, свого місця й шляху в складному сучасному світі, самопізнання – усе це завжди з людиною, в усі часи. І завжди щось є від Сковороди в людині, яка роздумує над проблемами повсякденними й фундаментальними, яка неухильно дотримується своїх принципів і способу життя, яка воліє духовне перед матеріальним, для якої інтелектуальне зростання важливіше від соціальної кар'єри, яка спроможна втекти від світу, який її не влаштовує. Хоча за справедливий світ треба боротися, як це нині роблять нинішні українці, духовні спадкоємці великого мислителя.

Борцем Сковорода не був, але згадка про батька української свободи – Хмельницького, про свободу, яку не обміняв би на золото, промовиста: вона свідчить про генетичну спорідненість світогляду мандрівного філософа з основною ознакою українського характеру – прагненням до свободи.

Степан КОСТЬ,
професор

Через триста років після розп'яття Ісуса Христа із благословення офіційного представника Римської Імперії Понтія Пілата і жорсткого гоніння на перших християн та ж Імперія оголосила християнство своєю офіційною релігією. Через ті ж триста років після спалення Джордано Бруно на Площі Квітів (*Campo dei Fiori*) у Римі на тому ж місці йому встановлено величний, мов те багаття, пам'ятник.

Через 300 років істина торжествує...

Таке от моє відкриття одного із духовних законів, які не менш точні, ніж закони фізики та хімії.

Між ними метафізика та алхімія.

Для мене як поета довгий час духовними орієнтирами були поети – Овідій, Данте, Байрон... Тепер – Христос.

Десять між ними – один із найвідоміших у цілому світі українців (пам'ятаю, як тишилася відома британська поетеса Наомі Фойл, коли я вручав їй медаль «Міжнародної літературної премії імені Григорія Сковороди «Сад божественних пісень!») – філософ і поет Григорій Сковорода, якому нині 300 років і розмаїті пам'ятники якому ми возводимо – каменем, бронзою, словом, хвилиною мовчання...

Сковороду ніхто реально не розпинав, як Христа, не палив – як Джордано Бруно...

Він сам себе духовно і розпинав, і обсмював, знаходячи щастя-розраду у читанні Біблії, «сродній праці» і свободі від земної суєти («Світ ловив мене, та не впіймав...»), незалежності від сильних світу цього і власть імущих («Перекажіть матінці цариці, що я не покину вітчизни: мені сопілка і вівця дорожчі царського вінця»), адже (за його релігійно-філософським (загалом біблійним) світоглядом: «щоб пізнати Бога, треба пізнати самого себе. Поки людина не знає Бога в самій собі, годі шукати Його в світі»).

Не знаходив він «спільної мови» із сучасною йому офіційною церквою, оскільки та вважала його тексти «противними Святому Писанію і образливими для чернецтва», тому за життя твори Григорія Сковороди не друкувалися, а вже через тридцять років після його фізичної смерті ще хлопчик Тарас Шевченко «зробив маленьку книжечку. Хрестами і везерунками з квітками Кругом листочки обвів», «та й списував Сковороду» (див. вірш Т.Г.Шевченка «А.О.Козачковському», датований 1847-м роком: [Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – С. 58-61; 590-593].

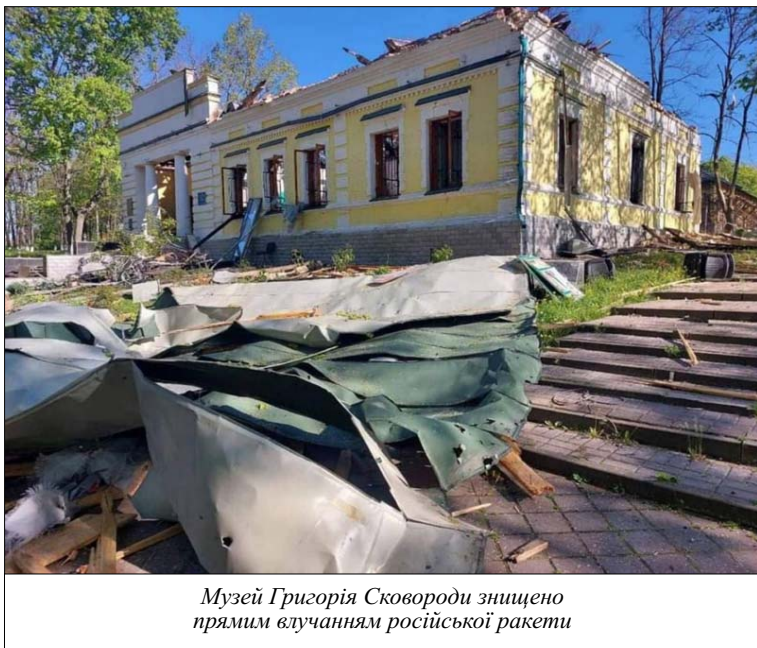
Тобто сміливо допускаємо, що світогляд Кобзаря також формувався під впливом Сковороди.

Незаперечно, що значимість перед колективним людством спадщини кожної творчої особистості вимірюється не так кількістю написаного митцем, як радше кількістю сказаного, написаного про неї, адже легенда про митця триєдина: біографія-текст-фотографія (образ). І чим тісніша ця кристалічна решітка, тим потужніша, легендарніша особистість.

У Григорія Савича Сковороди ця тріада-триєдиність рідкісно гармонійна: митець жив, як творив, а творив – як жив, словочинно. Зазору-тріщини між цими егрегорами реально нема, за що, врешті, його і поважають, люблять, поважно люблять в Україні та поза її межами, говорячи і пишучи про філософа-поета у різних жанрах (від спогадів, біографій – до романів та поем про нього)

багато ще за його життя і потім, до сьогодні, як-от: повість Михайла Ковалинського «Життя Григорія Сковороди» (1794 рік – рік смерті Григорія Сковороди)), поема Пантелеймона Куліша «Грицько Сковорода» (1909 рік), поема-симфонія Павла Тичини «Сковорода», «біографічно-ліричний роман з перемінного болю та веселого життя українського мандрівного філософа» «Григорій Сковорода» Валер'яна Поліщука (1929 рік), роман Василя Шевчука «Предтеча» (1972 рік), книга-поема сучасної письменниці Наталі Дзюбенко-Мейс «Сковорода», академічні сквородинівські дослідження: «Григорій Сковорода: Місія Посланця» – Ігоря Ольшевського (2008 рік), «Від Сковороди – до Маркса, від Маркса – до Сковороди» Леоніда Ушкалова, одне з найсвіжіших – «Християнсько-філософський персоналізм Григорія Сковороди» Григорія Васяновича...

Духовно «вертикальна» і практично незаполітизована постаць Григорія Сковороди після фізичної смерті філософа (що прикметно) «задовольняла» практично всі колоніальні режими, які у той чи інший час панували в Україні, як-от під Польщею: «Український мудрець Григорій Сковорода» – читаємо фундаментальну статтю у числі 6 за 1935 рік луцького «незалежного хліборобського, кооперативно-господарського та народно-літературного ілюстрованого журналу-місячника» «Рідний колос» (1933-1939), де, зокрема, зазначено: «На тлі безпросвітної темряви кріпацького ладу XVIII століття яскраво висвітлюється постаць мандрівного українського філософа, студента київської Академії, Григорія Сковороди. Він був сином неможливого козака із Чорнух на Полтавщині, але по натурі це був вільний гість широкого світу і сміливий протестант проти тодішнього соціального ладу. Він по своїй охоті зрікся скінчити курс Академії, бо не хотів бути ні ієреєм, ні архисереєм [...]. Слава про вченість та розум Сковороди розходились далеко і його радо запрошували в різні місця на посаду професора тодішніх духовних колегій або семінарій, але він ніде не міг зжитися з оточенням і скоро мусив залишити посаду та мандрувати далі. Про Сковороду склалося в народі багато опові-

Музей Григорія Сковороди знищено прямим влучанням російської ракети

дань, переказів і навіть легенд»; «Білгородський архієрей Іоасаф поважав і цинив філософа (Сковороду – І.П.). Тому – бажаючи його на завше залишити в Харкові – почав вмовляти його постригтися в монахи... Схвилюваний цим Сковорода, відповів так: «Нащо я піду в монахи? Збільшувати кількість лицемірів?.. Я бачу справжнє монашество не в рясі, але в житті безкорисному, задоволенню малим, у відмовленню від усіх прихотий і в шуканню слави Божої, а не людської». (Перекази про Сковороду // Рідний колос. – 1935. – Ч. 6 (26). – С. 100).

У шостому числі за 1942 рік колаборантського (під німцями) житомирського часопису «Голос Волині», друкарня якого (що символічно) була на вулиці Адольфа Гітлера, 10, знаходимо статтю «Григорій Сковорода – предтеча українського відродження», назва якої говорить сама за себе.

Майже ідентичним «німецькому» міф «Григорій Сковорода» зоставався присутнім і в советському дискурсі, хіба що з акцетуванням на «атеїзмі» філософа (див.: Кошуба Марія. Про «атеїзм» Григорія Сковороди // <https://www.religion.in.ua/main/14044-pro-ateyizm-grigoriya-skovorodi.html>), якого насправді, звичайно, як і в Тараса Шевченка, не було. Але це тема окремих досліджень.

Щодо «мого» Сковороди, то, не вважаючи наразі себе пристрасним сквородинцем, аз грішним став навіть лавреатом премії імені Сковороди «Сад божественних пісень», членом журі цієї премії, часто згадував, цитував Григорія Сковороду у всіх своїх різножанрових текстах, контекстно присвятивши йому навіть вірша на самому початку мого творчого шляху (10 липня 1989 року), який починається рядком «Піду у світ, немов Сковорода», а завершується викличною пантеїстичною сентенцією: «Піти на хрест – історія стара. / Садити ліс – / Це нині вид протесту».

Не знаю, чи сподобався би цей вірш самому візаві, але я свідомо-підсвідомо-надсвідомо, латентно у тексті-підтексті-надтексті звиряв свій духовний шлях зі Шляхом цього легендарного свободолюбного філософа у своїх поемах:

*Мов церква без хрестів,
Стоїть переді мною
Козацька голова,
Нахилена ледь-ледь.
Іде Сковорода
Між небом і бідною,
Розстріляний кобзар
Гадає між планет.*

(«Сучасна думка», 1987 рік),

у романах: «Філософія майже не розглядає питання вибраності одних людей Творцем і не-вибраності. При всій подібності, наприклад, Сократа й Сковороди, лише останній не розрізняв бідних і багатих... бо в Сократа про «благо» знають лише аристократи, ті, хто не працює. А чому вони вибрані? У Сократа разом із діалектикою з'являється іронія – щось середнє між слізми і сміхом, песимізмом та оптимізмом, наукою і релігією. Виходи з формули, філософія дорівнює наука плюс релігія: якби Дерево Пізнання Добра і Зла справді росли, була б лише наука, якби людина створила людину, філософії б також не було, або вона дорівнювала б науці. Насправді ж філософія дорівнює Робот плюс Щось. Оце Щось –

вічно невловиме. *Оце Щось ми всі й шукаємо. У Біблії, мені здається, є лише Бог і Людина. Тварини приносяться в жертву... Я не погоджуюся*» (Павлюк Ігор. Вирошування алмазів. Філософський роман / Ігор Павлюк. – Львів: Априорі, 2016. – 216 с.). Роман «Вирошування алмазів» написаний у 1997 році.

Виносив ім'я Григорія Савича навіть у назви моїх інтерв'ю мас медіа, як-от: «Вже третій рік сковородую...» (Ігор Павлюк: «Тепер я вийду на Майдан тільки зі зброєю» // Українська газета плюс. – 2007. – 18-24 жовт.), «Ігор Павлюк: «Сковороді було простіше – у нього сім'ї не було: Інтерв'ю взяла Ганна Лобановська // Високий замок. – 2010. – 20-22 серп.», «У білій тіні шевченківської слави: Стаття // Українська літературна газета. – 2012. – Ч. 26, 2013. – ЧЧ.1, 2, 3, 4»...

Приділяв Філософу багато уваги у своїх монографіях «Діагностика і прогностика брехні: Екскурси в теорію комунікації. – Львів: Сполом, 2003. – 80 с.», «Українська письменницька публіцистика 1920-2000-х років: Монографія. – Саарбрюккен: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019. – 220 с», «Митець – Влада – Преса: історико-типологічний аналіз: Монографія / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Луцьк: Надстир'я, 1997. – 112 с», де зокрема, присвятив йому цілий пункт, віднісши його до «симптому Христа»: «Суть пасивності Симптому Христа стосовно нього у тому, що «світ ловив його, але не спіймав», тобто Сковорода не був страчений, «розп'ятий» Владою, як Христос, а помер своєю смертю, хоча «гуманістичний напрям у філософії ототожнює прагматичний раціоналізм із бездуховністю, моральною потворністю. Саме його піддає критиці у своїх творах Сковорода. Він відкидає світ, що «дукавіщий від гаддя» і «небезпечніший від африканських пісків» (С. 32), «Сковородинська формула «щастя людини – у «сродній праці» в соціально-державницькій інтерпретації, на нашу думку, має вигляд: у недеформованій (нормальній) Системі кожен її інститут, кожен громадянин займається лише «сродною» йому справою (розмежована функціональність)» (С.33).

Багато Сковороди і сковородинщини у чотиритомнику моєї публіцистики «Інтимне дихання епохи» («Ігор Павлюк. Інтимне дихання епохи. Статті, рецензії, інтерв'ю – Тернопіль: «Золота Пектораль», 2016-2022), цілий розділ – у новотвореній моїй монографії «Українська авторизована поезія: світоглядні традиції та тенденції», де зокрема зазначено при аналізі світогляду Сковороди-поета через тексти його віршів: «І хоча одіозний, всесвітньовідомий мандрівний філософ, поет, якого «світ ловив... але не впіймав», Григорій Сковорода вже явно має риси позитивіста – як у творчості, так і в життєтворчості, але це віруючий християнин-практик, праведний гнів якого проти різнорівневих зла, неправди зрозумілий і оправданий із відстані часу, бо ж Сковорода – поет-метафізик. Хоча його метафізика близька до релігійності християнських старців, буддистських гуру... за великим рахунком позаконфесійна, як і кожна справжня духовність, яка має ті самі характеристики свободоловності, жертвності, пророчості тощо, тому вважають, що легендарний філософ-поет умів передбачати долю, був вегетаріанцем, магом слова як на письмі, так і як викладач Харківського колегіуму зі своєю творчою системою оцінювання: замість типових оцінок-балів він формулював характеристики на киталт «справжнє безглуздя», «вельми туп»,

«досить гострий», або «зверок вострое». Попри це, він все одно був легендарним учителем, якого любили учні. Наостанок наведу його цитату, яка змусить замислитися кожного: «Майбутнім ми маримо, а сучасним гордуємо: ми прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є, так ніби минуле зможе вернутись назад, або напевно мусить здійснитися сподіване».

Але найприкметніша риса, що єднала його з подвижниками віри, – знання Григорієм Савичем Сковородою дати своєї смерті. Так, за свідченнями очевидців, 9 листопада 1794 року після обіду філософ узяв лопату, викопав собі могилу, пішов до хати, одягнув чисту білизну, підклав під голову сумку зі скромними пожитками і... помер.

Не сотвори собі кумира – гласить друга заповідь Закону Божого.

Сковорода не кумир мій, а Вчитель.

Нині йому 300 земних років.

Час збирати каміння.

Царство Йому Небесне.

Зі святими упокой...

Хвилина мовчання.

Амінь.

Ігор ПАВЛЮК,
доктор наук із соціальних комунікацій

